

і Михайло Грушевський: у пошуках шляху до незалежної України: матеріали Міжнар. наук. конф., присвячені святкуванню 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського, 23 верес. 2016 р., Канів / М–во культури України, М–во освіти і науки України / Упорядник С. А. Брижицька. Черкаси: Видавець Олександр Третяков, 2017. – С.134–142.

7. Шинкаренко К. «І по Голгофі прийде Воскресіння...» / К. Шинкаренко // Молода Галичина, 1990. – 26 липня.

8. Шинкаренко К. «Шевченко для мене не просто письменник...» / К. Шинкаренко // Львівський політехнік, 1994. – 21 березня.

9. Шинкаренко К. Братерство славне ожива. Відновлена українська академічна гімназія у Львові відзначила свою першу річницю / К. Шинкаренко. – За вільну Україну, 1993. – 13 травня.

References

1. Kots-Hryhorchuk L. Slovo pro svitylnyky u pitmi (Ukraina v medaliernii plastytsi Liubomyra Terelets'koho) / L. Kots-Hryhorchuk // Zbirnyk prats i materialiv na poshanu Larysy Ivanivny Krushelnyskoi. – Lviv, 1998. – S.334–335.

2. Liebidieva O. Problema pokhodzhennia ukrainskoho narodu v pratsakh Mykhaila Hrushevskoho «Zvychnaia skhema «ruskoi» istorii y sprava ratsionalnogo ukladu istorii skhidno sloviaanstva ta «Istoria Ukrainy-Rusy» / O. Liebidieva // Ukrainoznavstvo. – 2009. – №4. – S.287–290.

3. Slyvka Yu. Patriotychnyi vchynok vydatnoho myttsia i vchenoho / Yu. Slyvka // Terletskyi L. Etnohenez ukrainskoho narodu. – Lviv: Intelekt-Biznes, 2007. – S.3–20.

4. Terletskyi L. Etnohenez ukrainskoho narodu / Liubomyr Terletskyi. – Lviv: Intelekt-Biznes, 2007. – 616 s.

5. Shakurova O. M. Hrushevskiy – fundator rannoserednovichnoi kontseptsii pokhodzhennia ukrainskoho narodu / O. Shakurova // Fenomen Mykhaila Hrushevskoho yak derzhavnoho diacha, naukotsia, hromadianyna (do 150-richchia vid dnia narodzhennia): zb. nauk. prats (za materialamy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Kyiv, 19 travnia 2016 r.). – K.: «Milenium», 2016. – S.125–126.

6. Shakurova O. V. Vplyv diialnosti Tarasa Shevchenka i Mykhaila Hrushevskoho na dukhovno-intelektualne samovyznachennia ukrainskoho sotsiumu / O. V. Shakurova // Taras Shevchenko i Mykhailo Hrushevskiy: u poshukakh shliakhu do nezaleznoi Ukrainy: materialy Mizhnar. nauk. konf., prysviacheni sviatkovanniu 150-richchia vid dnia narodzhennia Mykhaila Hrushevskoho, 23 veres. 2016 r., Kaniv / M–vo kultury Ukrainy, M–vo osvity i nauky Ukrainy / Uporiadnyk S. A. Bryzhytska. Cherkasy: Vydavets Oleksandr Tretiakov, 2017. – S.134–142.

7. Shynkarenko K. «І по Голгофі прийде Воскресіння...» / К. Шинкаренко // Молода Галичина, 1990. – 26 липня.

8. Shynkarenko K. «Шевченко для мене не просто письменник...» / К. Шинкаренко // Львівський політехнік, 1994. – 21 березня.

9. Shynkarenko K. Braterstvo slavne ozhiva. Vidnovlena ukrainska akademichna himnaziia u Lvovi vidznachyla svoju pershu richnytsiu / K. Shynkarenko. – Za vilnu Ukrainu, 1993. – 13 travnia.

Shakurova O. V., Candidate of Science in History, of Ukrainian Ethnology Department of RIUS of MES of Ukraine (Ukraine, Kyiv), kalanetika@gmail.com

The views on ethno genesis of the Ukrainian people of Liubomyr Terletskyi

The purpose of the research is to examine the ethno-genetical views of L. Terletskyi. During writing the article was used the following research methods: historical, comparative-historical, chronological, retrospective, problem-chronological, biographical and others. L. Terletskyi described the role, impact and significance of the geosphere on economic activity of ethnic communities that lived on the territory of modern Ukraine in the IV millennium BC – I millennium AD and concluded that the same type and unique living conditions that are determined primarily forest steppe on black soil farming, formed a special culture in Cherniakhivsko-antskyi period (II-VII century BC) which under the influence of Roman civilization has reached a level of unity that has been able to unite the various tribes (Slavic, but partially Scythian-Sarmatian and Thracian) into one nation: ants pre-Ukrainian, who later became the founder of the Kyiv Rus' and created own (Polyana-Ruthenian) ethnic consciousness.

Keywords: Ukraine, ethno genesis of Ukrainians, L. Terletskyi.

* * *

УДК 94(477) «20»

Фігурний Ю. С.,

кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології, Науково-дослідний інститут українознавства МОН України (Україна, Київ), ukr.etnolog_fus@ukr.net

НАУКОВА МОДЕЛЬ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНЦІВ У ПРАЦІ В. БАЛУШКА «УКРАЇНЬСЬКА ЕТНІЧНА СПІЛЬНОТА: ЕТНОГЕНЕЗ, ІСТОРІЯ, ЕТНОНІМІЯ»

Мета дослідження полягає у вивченні наукової моделі періодизації походження українців у праці В. Балушка «Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнімія». При написанні статті були застосовані такі наукові методи: історичний, порівняльно-історичний, хронологічний, ретроспективний та ін. Встановлено, що В. Балушок є одним з представників київської концепції етногенезу українського народу. Виявлено, що вчений розпочинає відлік етногенезу українців приблизно з середини VIII ст. і завершує його на початку XIII. З'ясовано, що в XI – сер. XII ст. за В. Балушком вже існувало кілька українських етносів. Визначено, якщо переважна більшість вітчизняних дослідників переконливо вважає Київську Русь – праукраїнською державою, яку консолідував не міфічний давньоруський етнос, а праукраїнці, як безпосередні предки сучасних українців, то В. Балушок не виявив там ні українців, ні давньоруську народність, а віднайшов метаєтнічну спільність, що охоплювала все слов'янське населення Русі.

Ключові слова: Україна, В. Балушок, київська концепція етногенезу українців.

Проблема походження українського народу в українознавчих дослідженнях другої половини XIX – початку XXI ст. викликала і викликає посилену увагу як у середовищі фахових дослідників так і серед широкого українського загалу. Якщо пересічний українець прагне дізнатися в яких умовах і як розпочиналося народження і творення його народу, то вчені окрім цих питань намагаються прослідкувати закономірності й особливості українського етногенезу у контексті європейських і світових етногенетичних процесів.

За багатовікову історію українців побачила світ велика кількість наукових, науково-популярних, публіцистичних праць, у яких їх автори (фахівці й аматори) намагалися раз і назавжди вирішити питання: коли виник український етнос та які визначальні етапи він здолав під час свого народотворення. У своїх дослідженнях М. Максимович, М. Костомаров, В. Антонович, В. Хвойка, М. Грушевський, В. Щербаківський, М. Чубатий, Я. Пастернак, В. Петров, К. Гуслистый, В. Довженко, М. Брайчевський, Л. Терлецький, Л. Залізняк, В. Баран, Г. Півторак, С. Павлюк, В. Балушок, С. Конча, П. Толочко, О. Моця, П. Кононенко, Ю. Шиллов, Ю. Канигін та інші вчені нагромадили значну кількість знань й уявлень про етногенез українців.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні сутності та проведенні критичного аналізу наукової моделі періодизації походження українців у праці В. Балушка «Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнімія». Для досягнення поставленої мети є доцільним вирішення таких дослідницьких завдань: стисло охарактеризувати наукові напрацювання з цієї тематики; лаконічно окреслити життєвий шлях і наукові здобутки вченого; з'ясувати сутність наукової моделі періодизації походження українців в етногенетичній гіпотезі В. Балушка; проаналізувати і верифікувати науковий рівень та обґрунтування київської (давньоруської) концепції походження українців В. Балушка; оприлюднити власну наукову модель періодизації походження українців на теренах України, яка цілком узгоджується з ранньосередньовічною

(ранньослов'янською) концепцією етногенезу українського народу; підвести підсумки дослідження.

Ця праця реалізується в межах виконання науково-дослідної роботи «Україна й українство в етнокультурних процесах світу».

Наукова література, присвячена українському етногенезу є величезною, стосовно ж вивчення етногенетичної концепції В. Балушка, то є ціла низка наукових публікацій, щодо його киеворуської теорії походження українців. Зокрема, це праці О. Гончарова [7], С. Кончі [10], Ю. Кириченко [9], О. Шакурової (Лебедевої) [11; 12; 13; 14; 16] та ін. Разом з тим, варто наголосити, що зазначені дослідники лише переказують основні положення етногенетичної гіпотези В. Балушка й не здійснюють її критичний аналіз. Саме тому, ми намагатимосся осмислити сутність і верифікувати наукову модель періодизації походження українців В. Балушка.

Оскільки фундаментальна проблема походження українського народу наразі залишається не вирішеною, тому існує велика кількість теорій, концепцій, гіпотез тощо, автори яких намагаються остаточно з'ясувати це важливе питання україногенезу. Найпопулярнішими з таких концепцій є трипільська (згідно якої український етногенез розпочинається з IV–III тис. до н.е.), арійська (український народ є прямим спадкоємцем прааріїв IV–II тис. до н.е.), ранньосередньовічної (україногенез розпочався на зламі IV–V ст. н.е.), пізньосередньовічна (у IX–XIII ст. існувала єдина давньоруська народність, спільний предок трьох братніх народів – росіян, українців та білорусів, і лише після її дезинтеграції не раніше XIV–XVI ст. розпочинається етнічна історія українського народу) [15, с. 215–219].

Також у вітчизняному етногенетичному дискурсі існує концепція етногенезу українського народу – киеворуська (давньоруська). Її головним репрезентантом є кандидат історичних наук, колишній провідний науковий співробітник Українського етнологічного центру ІМФЕ імені М. Рильського НАН України Василь Балушок. Василь Григорович народився 15.07.1954 р. у місті Лохвиці Полтавської області. У 1980 р. закінчив історичний факультет КДУ ім. Т. Г. Шевченка й розпочав наукову діяльність в ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. У 1989 р. у Мінську захистив дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук на тему: «Звичаї та обряди українських цехових ремісників XIV – першої половини XVII ст.». Спеціальність – етнографія, науковий керівник – кандидат філософських наук Б. В. Попов [6, с. 16–17].

В. Балушок є фаховим етнографом, одноосібним автором праць «Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників» (1993), «Обряди ініціації українців та давніх слов'ян» (1998), а також понад 100 статей і розділів у колективних монографіях, зокрема таких: «Поділля: історико-етнографічне дослідження» (1994), «Українці: історико-етнографічна монографія у 2-х книгах» (1999), «Українська родина» (2000) та ін.

На зламі XX–XXI ст. В. Балушок зацікавився етнологією загалом й україногенезом зокрема. У перших статтях з цієї тематики вчений окреслив магістральний напрям своїх досліджень [3; 4; 5]. Вперше власну етногенетичну концепцію вчений оприлюднив у 2004 р.

у монографії «Етногенез українців» [2]. Згодом, після деякого доопрацювання наративу, у 2008 р., побачила світ чергова наукова праця В. Балушка «Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнімія» [1]. Досліджуючи наукову модель періодизації походження українців В. Балушка ми будемо аналізувати саме цю останню і найбільш повну монографію з етногенетичної проблематики.

У цій праці він послідовно досліджує тему походження українського етносу, в тому числі об'єктивні причини, передумови виникнення, механізми формування, основні етапи його становлення та завершення україногенезу. На його думку, дві існуючі на сьогодні суперечливі версії походження українців – патріотична (до неї В. Балушок відносить, і трипільську, і ранньосередньовічну) й антиукраїнська (пізньосередньовічна), однаково далекі від дійсного стану речей і зумовлені вони винятково політико-ідеологічними чинниками. Саме тому вчений переконаний: «Актуальність вивчення етногенезу українців підсилюється тим, що й досі українська наука не створила базованої на фактах задовільної версії походження українського народу. Ми маємо лише напрацювання вчених кінця XIX – початку XX ст., деякі наукові досягнення другої половини XX ст., а також кілька патріотичних, проте бездоказових варіантів версії походження українського етносу, а паралельно – модифіковану відповідно до нових умов, переважно за рахунок введення нових термінів, радянську концепцію «спільної колиски». Практично не виявленими лишаються причини, що зумовили появу українського етносу, не встановлено, коли ж конкретно починається етногенез власне українців, не розкрито механізми етногенетичного процесу, що привели до появи на історичній арені українського народу. Так само не визначені етапи становлення українського етносу, а також чіткі ознаки, які б вказали на час, коли даний етнос уже можна вважати таким, що відбувся» [1, с. 6].

В. Балушок стверджує, що етногенез будь-якого народу, зокрема й українського, протікає наступним чином: спочатку йде процес утворення етногенетичної ніші (під нею науковець розуміє локальний регіон ойкумени, який виділяється з-поміж інших аналогічних регіонів за своїми природно-географічними, а також соціокультурними характеристиками, і який, будучи об'єднаним єдиною мережею комунікацій, у тому числі інформаційних, утворює певну цілісність), потім виникнення внаслідок її дії відповідної етнічної культури, за допомогою якої дана людська популяція й пристосовується до умов цієї ніші, а через деякий час – формування під впливом даної етнокультури, а також системи інформаційних комунікацій, що об'єднують територію даної ніші, самосвідомості (з усіма її особливостями і рівнями, відзначеними вище), спільної для всіх членів даної спільності і відмінної від самосвідомостей сусідніх людських спільнот [1, с. 48–79].

Головні положення наукової моделі концепції В. Балушка: 1) із завершенням формування української етногенетичної ніші, що припадає на рубіж третьої і четвертої чвертей I тисячоліття н.е., бере початок етногенез українців; 2) перед утворенням Київської Русі на території України формується протоукраїнська

метаетнічна спільність, що складається з окремих етносів племінного типу (співплемінностей полян, хорватів, тиверців, уличів, волинян; можливо, також дулібів і бужан, якщо це не попередні назви волинян; древліани, західні сіверяни та південні дреговичі до цієї спільноти входили, очевидно, лише частково; 3) утворення в кінці IX–X ст. Київської Русі, у межах якої було об'єднано кілька етногенетичних ніш (зокрема, українську й ті, що утворилися на територіях Росії й Білорусі), повернуло етногенетичний процес на теренах України в дещо іншому напрямку, а також певною мірою загальмувало його, оскільки протоукраїнська метаетнічна спільність увійшла до складу метаетнічної спільності більш високого порядку, що охопило все слов'янське населення Київської Русі (в СРСР її охрестили «давньоруською народністю»), проте розгортання удільної роздробленості в кінці XI–XII ст. знову «запускає» етногенетичний процес і приводить до формування на території України (як і Росії, Білорусі, а також інших, зокрема, європейських країн) цілого ряду земельно-територіальних етнічних спільнот (русь (кияни), чернігівці, галичани, володимирці (волинці), дрібна спільнота болохівців, а також периферійні – турівці та сіверяни), які виникають (з деякою корекцією) на основі давніх етнічних спільнот племінного типу, а їх сукупність можна визначити як українську метаетнічну спільність, що існувала в XI – середині XII ст., тобто тоді існував не єдиний український, а кілька українських (з певною долею умовності) етносів, точніше як у більшості країн тогочасної Європи; 4) в останній чверті XII ст. на території Південної Русі знову складається етнополітична спільність у формі двох інтеграційних центрів – Галицько-Волинського і Чернігівського об'єднаних боротьбою за Київ, також у цей час формується загальнопівденноруська етнічна протоінтелігенція (верства книжників), яка формує загальнопівденноруську етнічну самосвідомість, а наслідком всіх цих процесів стало завершення в основному в кінці XII – на початку XIII ст. формування єдиного українського етносу в Південній Русі, що відповідає в той час нинішній Україні [1, с. 281–282].

Розпочинаючи критичний аналіз т.зв. киеворуської (давньоруської) концепції В. Балушка, ми зразу ж хочемо наголосити на двох суттєвих, на наш погляд, факторах, які вплинули на її появу. Суб'єктивний – зрозуміле бажання будь-якого дослідника реалізувати себе як особистість, створити власну наукову школу, концепцію, теорію, гіпотезу тощо. Об'єктивний – з більшості сучасних вітчизняних дослідників, які займаються проблематикою походження українського етносу та його етнічної історії, етнолог та етнограф В. Балушок дійсно вирізняється т.зв. «академізмом» – знанням джерельної бази, літератури, теорії, методології, наукової термінології щодо досліджуваної ним тем: «Слідом за етнологами московської етнологічної школи, ми визначаємо етнос як стійку міжпоколінну спільність людей, що складалася історично на певній території, володіє спільними рисами й відносно стабільними особливостями культури (у більшості випадків, зокрема на початкових етапах існування, включаючи й мову) та психіки, об'єднана єдиною мережею комунікативних і сигніфікативних зв'язків, у наслідок чого усвідомлює свою єдність і відмінність від усіх інших подібних

утворень, тобто обов'язково має самосвідомість, яка у переважній більшості фіксується в особливій самоназві (ендоетнонімі). При цьому слід наголосити, що основною етнічною ознакою етносу є, як правило, етнічна самосвідомість» [1, с. 37].

Але, коли неупереджено прочитати аргументацію В. Балушка, то розуміємо, що дослідник нам намагається нав'язати догматичну радянську методологію стосовно етнічної проблематики, з якою він так щиро, нібито дискутує. До речі, не було в СРСР етнологів і московської етнологічної школи, а були етнографи і московська етнографічна школа, а якщо для В. Балушка етнологія і етнографія – це одне і теж, то йому треба було аргументувати свою позицію не одним абзацом в посиланні, а дещо докладніше [1, с. 39–40].

А тепер по суті питання – концепції В. Балушка. Ми переконані, що всі ці «етногенетичні ніші» «українська етногенетична ніша», «протоукраїнська метаетнічна спільність», «українська метаетнічна спільність», «загальнопівденноруська етнічна протоінтелігенція» тощо є лише суто формальним псевдонауковим «тютюном» за допомогою якого вчений намагається надати вагомості і новизну своїй нібито незалежній, оригінальній і науково верифікованій концепції походження українського етносу, яка насправді є лише дещо модернізованим варіантом комуно-тоталітарної пізньосередньовічної теорії етногенезу росіян, українців, білорусів.

В. Балушок, характеризуючи праці «відомого археолога В. Барана» пише: «Зроблені ним на основі власних досліджень і підкріплені конкретним матеріалом висновки про те, що різні східнослов'янські народи сформувалися на базі різних племінних груп давніх слов'ян, для яких були властиві дуже значні етнокультурні відмінності, вважаємо одним з найвидатніших досягнень української науки у вивченні етногенезу українців» [1, с. 45–46].

А в іншому місці цієї ж праці, він стверджує, що патріотична версія, в тому числі і її ранньосередньовічний варіант (прихильником якої, без сумніву, є В. Баран – Ю. Ф.) далека від дійсного стану речей і зумовлена винятково політико-ідеологічними чинниками [1, с. 4]. Тому виникає логічне запитання, коли В. Балушок щирий, тоді, коли хвалить (прямо), чи критикує (опосередковано) того ж В. Барана? То де ж наукова істина, де правда? Сам же В. Балушок і відповідає на наше риторичне запитання: «А правда, як відомо, завжди знаходиться десь між крайнощами» [1, с. 6].

За В. Балушком початок етногенезу українського народу припадає на рубіж третьої і четвертої чвертей I тисячоліття н.е., в перекладі на зрозумілу мову – на VIII–IX ст., а саме, майже на час утворення Київської Русі. Тоді ж на території України формується протоукраїнська метаетнічна спільність, що складається з т.зв. «літописних племен». Утворення Київської Русі в кінці IX–X ст. загальмувало, на думку дослідника, український етногенетичний процес, і лише розгортання удільної роздробленості знову активує цей процес і призводить до створення української метаетнічної спільності, що існувала в IX – сер. XII ст., і яка в собі нараховувала кілька українських етносів. Врешті-решт, їх взаємодія, а саме галичан і чернігівців, при посиленій

участі русі (киян), волинців та ін. завершилася в основному в кінці XII – на початку XIII ст. формуванням єдиного українського етносу [1, с. 281–282].

Отже, по-перше, В. Балушок розпочинає відлік етногенезу українців приблизно у середині VIII ст. (750–ті рр.) і завершує його на початку XIII ст. (1230–ті рр.), а разом цей процес нараховує майже п'ять століть. В принципі не погано, але недостатньо для того, щоби фахово обґрунтувати розмірений еволюційний розвиток українського етносу. Все ж таки, за такий проміжок часу, не може повноцінно сформуватися будь-яка етнічна спільнота, зокрема українська, яка згодом успішно витримає багатовіковий період роз'єднаності і асиміляційних потуг панівних етносів (угорців, поляків, литовців, молдаван, росіян, румунів, мадяр, чехів тощо) та їх державних утворень. По-друге, якщо в XI – сер. XII за В. Балушком вже існувало кілька українських етносів, то той час, за який вони інтегрувалися в єдиний український народ (близько 100 років), є недостатнім, щоби зберегти його від подальшої дезінтеграції до попереднього стану, а якщо ще й врахувати фатальну роз'єднаність українців протягом XIII–XX ст., то мав у підсумку сформуватися не один український етнос, а декілька, як наприклад, румуни і молдавани. Проте, попри всі негаразди, пройшовши всі горнила випробувань, на початку XXI ст. ми маємо єдиний український народ (який, в свою чергу, має деякі гострі проблеми, як наприклад, існування т.зв. російськомовних українців, політико-деструктивна діяльність т.зв. «закарпатських русинів», тотальна асиміляція етнічних українців за межами України тощо) та декілька етнографічних його субетносів (бойки, гуцули, лемки). По-третє, якщо переважна більшість вітчизняних дослідників, насамперед, Л. Залізняк [8, с. 402–419], переконливо вважає Київську Русь – праукраїнською державою, яку консолідував не міфічний давньоруський етнос, а праукраїнці, як безпосередні предки сучасних українців, то, в свою чергу, В. Балушок не виявив у тогочасній Русі ні українців, ні давньоруську народність [1, с. 6], а метаєтнічну спільність «більш високого порядку, що охоплювала все слов'янське населення Київської Русі (в радянські часи її охрестили «давньоруською народністю»)» [1, с. 281]. Виникає знову логічне запитання, коли В. Балушок пише правду про давньоруську народність, коли заперечує її існування, чи коли стверджує, що вона була, тільки називає її іншим терміном? По-четверте, за В. Балушком основною етнічною ознакою етносу є етнічна свідомість [1, с. 37], тоді як на думку Л. Залізняка специфічну етнокультуру кожного народу визначає комплекс, а не окремі його елементи. Більшість таких елементів може входити до окремих культурних комплексів різних народів, але кожному народу властива неповторна комбінація цих культурних ознак. Саме тому етнос народжується, коли формується його етнічний комплекс, а не окремі його елементи [8, с. 390].

На нашу думку верифікована наукова модель періодизації походження українців на теренах українців може мати таку структуру: 1) етногенез українців бере початок в середині I тис. н.е., а саме в кінці IV–V ст. як наслідок Великого переселення народів; 2) протягом VI–VIII ст. розпочинається тривалий процес зародження українського етносу на його етнічних землях, частина

з яких була ймовірно слов'янською прабатьківщиною; 3) у IX ст. започатковується формування українського народу; 4) у X–XII ст. завершується й остаточно формується український етнос, але не в сучасному розумінні цього поняття (тогочасний українець (точніше праукраїнець) XII ст. і сучасний – дві великі різниці), а в етнологічному аспекті, тому що їх об'єднують такі головні етновизначальні ознаки: спільність мови, наявність певної власної етнічної території, безперервність етнокультурного розвитку, подібність традиційної культури, існування етнічної тотожності, самосвідомості й самоідентифікації, присутність подібних ментальних, антропологічних і психофізичних ознак, наявність спільної історичної пам'яті тощо. Весь цей унікальний комплекс і призвів, врешті-решт, до зародження, формування, становлення і розвитку українського етносу протягом кінця IV – початку XXI ст. [15, с. 219].

Всі перераховані вище структурні елементи підтверджують не києворуську гіпотезу В. Балушка, а найбільш науково аргументовану ранньосередньовічну концепцію походження українського народу М. Грушевського, М. Брайчевського, Л. Терлецького, Л. Залізняка, В. Барана, Г. Півторака, С. Павлюка та інших провідних вітчизняних вчених.

Висновки. Таким чином, критично проаналізувавши наукову модель періодизації походження українців В. Балушка, ми прийшли до висновку, що її автор, щент розкритикувавши за його класифікацією патріотичні концепції етногенезу українців (насамперед, трипільську і ранньосередньовічну) і проросійську версію (пізньосередньовічну), намагається створити своє власне бачення цих процесів – т.зв. києворуську (давньоруську) гіпотезу. Проте, після прискіпливого аналізу, ця версія не витримує критики, тому що є не тільки механічним поєднанням ранньосередньовічної і пізньосередньовічної версій походження українського народу, а ще й здобутків і напрацювань т.зв. «московської етнологічної школи», і, врешті-решт, за всім цим нагромадженням фактів, теорій, аналітики та протиріч втрачається об'єктивність і починає домінувати суб'єктивність й упередженість В. Балушка. На нашу думку, наразі лише ранньосередньовічна концепція походження українців є фахово обґрунтованою і відповідає науковим академічним критеріям. Разом з тим, хочемо наголосити, що проблема українського етногенезу є дуже складна, багатоаспектна і далека від свого остаточного вирішення, тому потребує комплексного українознавчого підходу і залучення широкого кола науковців (етнологів, археологів, мовознавців, істориків, антропологів, етнографів тощо). Враховуючи фрагментарність джерельної бази проблеми, дискусійність багатьох концептуальних питань, деяку заідеологізованість проблематики та достатнє методологічне осмислення теоретичних засад україногенезу й українських етнічних процесів тощо, ми поки не можемо стверджувати, що проблема походження українського етносу вирішена остаточно.

Список використаних джерел

1. Балушок В. Г. Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнічність / В. Г. Балушок. – Біла Церква: Вид. Пшонківський О. В., 2008. – 304 с.
2. Балушок В. Етногенез українців / В. Балушок. – К., 2004. – 232 с.

3. Балушок В. Концепція етногенетичних ніш і її значення для вивчення походження народів світу / В. Балушок // Народна творчість та етнографія. – 2003. – №1–2. – С.29–35.
4. Балушок В. Формування об'єктивної основи етногенезу українців / В. Балушок // Народна творчість та етнографія. – 2000. – №1. – С.82–91.
5. Балушок В. Г. Етногенез українців: критерії появи етносу / В. Балушок // Матеріали до української етнології. Збірник наукових праць ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. – К., 2004. – Вип.4 (7). – С.10–22.
6. Головки О. Б. Історики–медієвісти сучасної України: довідник / О. Б. Головки. – Кам'янець–Подільський, 2016. – 68 с.
7. Гончаров О. Концепції етногенезу українців / О. Гончаров // Українська етнологія: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2007. – С.16–26.
8. Залізник Л. Стародавня історія України / Л. Залізник. – К.: Темпора, 2012. – 542 с.
9. Кириченко Ю. Проблема походження українського народу в сучасній українській історіографії / Ю. Кириченко // Етнічна історія народів Європи. – 2013. – №41. – С.94–99.
10. Конча С. В. Історія поглядів на український етногенез / С. В. Конча // Українознавство: навч. посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – С.209–227.
11. Лебедева О. Етнічна самосвідомість як головний критерій існування етносу в етногенетичній концепції В. Г. Балушка / О. Лебедева // Україна – Етнос: Збірник наукових праць з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С.221–222.
12. Лебедева О. Проблема етногенезу українців в українознавчих дослідженнях кінця XIX – початку XXI століть / О. Лебедева // Українознавство. – 2010. – №1 (34). – С.68–72.
13. Лебедева О. Проблема утворення українського етносу в українознавчих дослідженнях кінця XIX – початку XXI століть / О. Лебедева // Українознавчий альманах. – К., 2010. – Вип.2. – С.106–109.
14. Лебедева О. В. Проблема походження українського народу у дослідженнях М. Браїчевського, В. Петрова, В. Балушка та В. Барана / О. В. Лебедева // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2008. – Т. XX. – С.309–326.
15. Фігурний Ю. Основні версії походження українського етносу: фаховий українознавчий аналіз / Ю. Фігурний // Українознавство. – 2010. – №3. – С.213–220.
16. Шакурова О. Модерні концепції етногенезу українців / О. Шакурова // Українознавство. – 2011. – №2 (39). – С.192–194.

References

1. Balushok V. Gh. Ukrainsjka etnichna spilnota: etnoghenez, istorija, etnonimija / V. Gh. Balushok. – Bila Cerkva: Vyd. Pshonkivskij O. V., 2008. – 304 s.
2. Balushok V. Etnoghenez ukrajinciv / V. Balushok. – K., 2004. – 232 s.
3. Balushok V. Konceptija etnoghenedychnykh nish i jiji znachennja dlja vyvchennja pokhodzhennja narodiv svitu / V. Balushok // Narodna tvorchistj ta etnoghrafija. – 2003. – №1–2. – S.29–35.
4. Balushok V. Formuvannja ob'ektivnoji osnovy etnoghenezu ukrajinciv / V. Balushok // Narodna tvorchistj ta etnoghrafija. – 2000. – №1. – S.82–91.
5. Balushok V. Gh. Etnoghenez ukrajinciv: kryteriji pojavy etnosu / V. Balushok // Materialy do ukrajinskoji etnologhiji. Zbirnyk naukovykh pracj IMFE im. M. T. Ryl'skogo NAN Ukrainy. – K., 2004. – Vyp.4 (7). – S.10–22.
6. Gholovko O. B. Istoryky–medijevisty suchasnoji Ukrainy: dovidnyk / O. B. Gholovko. – Kam'janecj–Podil'skij, 2016. – 68 s.
7. Ghoncharov O. Konceptiji etnoghenezu ukrajinciv / O. Ghoncharov // Ukrainsjka etnologhija: Navch. posibnyk. – K.: Lybidj, 2007. – S.16–26.
8. Zalznjak L. Starodavnja istoriji Ukrainy / L. Zalznjak. – K.: Tempora, 2012. – 542 s.
9. Kyrychenko Ju. Problema pokhodzhennja ukrajinsjkogho narodu v suchasnij ukrajinskij istorioghrafiji / Ju. Kyrychenko // Etnichna istorija narodiv Jevropy. – 2013. – №41. – S.94–99.
10. Koncha S. V. Istoriya poghlyadiv na ukrajinskij etnoghenez / S. V. Koncha // Ukrainoznavstvo: navch. posibnyk. – K.: VPC «Kyjivskij universytet», 2008. – S.209–227.
11. Ljebjedjeva O. Etnichna samosvidomistj jak gholovnyj kryterij isnuvannja etnosu v etnoghenedychnij konceptiji V. Gh. Balushka /

O. Ljebjedjeva // Ukraina – Etnos: Zbirnyk naukovykh pracj z etnologhichnykh ta dotychnykh do nykh problem ukrajinoznnavstva. – K., 2006. – S.221–222.

12. Ljebjedjeva O. Problema etnoghenezu ukrajinciv v ukrajinoznnavchykh doslidzhennjakh kincja XIX – pochatku XXI stolitj / O. Ljebjedjeva // Ukrainoznavstvo. – 2010. – №1 (34). – S.68–72.

13. Ljebjedjeva O. Problema utvorennja ukrajinsjkogho etnosu v ukrajinoznnavchykh doslidzhennjakh kincja XIX – pochatku XXI stolitj / O. Ljebjedjeva // Ukrainoznavchij aljmanakh. – K., 2010. – Vyp.2. – S.106–109.

14. Ljebjedjeva O. V. Problema pokhodzhennja ukrajinsjkogho narodu u doslidzhennjakh M. Brajchevsjkogho, V. Petrova, V. Balushka ta V. Barana / O. V. Ljebjedjeva // Zbirnyk naukovykh pracj Naukovo–doslidnogho instytutu ukrajinoznnavstva. – K., 2008. – T. XX. – S.309–326.

15. Fighurnyj Ju. Osnovni versiji pokhodzhennja ukrajinsjkogho etnosu: fakhovij ukrajinoznnavchij analiz / Ju. Fighurnyj // Ukrainoznavstvo. – 2010. – №3. – S.213–220.

16. Shakurova O. Moderni konceptiji etnoghenezu ukrajinciv / O. Shakurova // Ukrainoznavstvo. – 2011. – №2 (39). – S.192–194.

Fihurnyi Yu. S., Candidate of Science in History, Head of Ukrainian Ethnology Department of RIUS of MES of Ukraine (Ukraine, Kyiv), ukr.etnolog_fus@ukr.net

The scientific model of periodization of Ukrainian origin in the work of V. Balushok «Ukrainian ethnic community: ethnogenesis, history, etnonimiya»

The purpose of the research is to study the scientific model of the periodization of the origin of Ukrainians in the work of V. Balushok «Ukrainian Ethnic Community: Ethnogenesis, History, Etnonymy». When writing the article, the following scientific methods were used: historical, comparative–historical, chronological, retrospective, and others. It is established that V. Balushok is one of the representatives of the Kievorrussian concept of the ethnogenesis of the Ukrainian people. It is revealed that the scientist starts the beginning of ethnogenesis of Ukrainians from about the middle of the VIII century and completes it at the beginning of the XIII. It was found out that in the XI – in the middle of the XII century by V. Balushok there were several Ukrainian ethnic groups. It is determined that if the overwhelming majority of domestic researchers convinced that Kievan Rus' is a proukraian state, which was not consolidated by the mythical Ancient Russian ethnic group, and that the Pro–Ukrainian people, as the immediate ancestors of modern Ukrainians, then V. Balushok found neither Ukrainians nor ancient Russian peoples, but found a meta–ethnic community, which covered all the Slavic population of Rus'.

Keywords: Ukraine, V. Balushok, Kyiv–Rus' conception of ethnogenesis of Ukrainians.

* * *

УДК 94(477)

Філатова Н. С.,
молодший науковий співробітник
відділу української філології НДІУ
(Україна, Київ), natalia_bs@ukr.net

МОВНА СИТУАЦІЯ У ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Мовний чинник використовується Російською Федерацією у гібридній війні проти України. Наукове пізнання реальної мовної ситуації у Донецькій області є актуальним завданням. Метою дослідження було охарактеризувати мовну ситуацію в області, що розвивалася в умовах незалежної України. Головне дослідне завдання полягало в узагальненні сучасних знань про мовну ситуацію в області у період незалежності України. На підставі аналізу десятків наукових та інших публікацій зроблено узагальнену характеристику мовної ситуації в Донецькій області періоду незалежності України, насамперед з історично–лінгвістичного погляду. Для функціонування української, грецької та мов інших етнічних груп, що мешкають в області, крім російської, мовна ситуація упродовж усього періоду була складною та несприятливою. З 2014 р. на окупованих територіях Донеччини функціонування української мови зводиться нанівець. На вільній від агресора території області побутує російсько–українська двомовність, проте комунікативна потужність залишається на боці російської мови.

Ключові слова: мовна ситуація, Донецька область, українська мова, мовна структура населення, мовні трансформації, діалекти, суржик.

Мовна ситуація в Україні в часи, коли розпадався СРСР, та в умовах незалежності була чинником соціальної напруженості, який використовувався